

WYROK

z dnia 22 września 2015 r.

Sygn. akt SK 21/14*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Stanisław Biernat – przewodniczący

Wojciech Hermeliński

Leon Kieres

Teresa Liszcz

Stanisław Rymar – sprawozdawca,

protokolant: Grażyna Szałygo,

po rozpoznaniu, z udziałem skarżącej oraz Sejmu i Prokuratora Generalnego, na rozprawie w dniu 22 września 2015 r., skargi konstytucyjnej Bożenny Toziczki o zbadanie zgodności:

art. 408 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm.) w zakresie, w jakim przewiduje pięcioletni prekluzyjny termin do złożenia skargi o wznowienie postępowania, z art. 77 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,

o r z e k a:

I

Art. 408 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2014 r. poz. 101, ze zm.) w zakresie, w jakim po upływie pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku nie pozwala żądać wznowienia postępowania z powodu nieważności wynikającej z naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, z 1995 r. Nr 36, poz. 175, 176 i 177, z 1998 r. Nr 147, poz. 962, z 2001 r. Nr 23, poz. 266, z 2003 r. Nr 42, poz. 364 oraz z 2010 r. Nr 90, poz. 587), o którym ostatecznie orzekł Europejski Trybunał Praw Człowieka, jest niezgodny z art. 77 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

II

Przepis wymieniony w części I, w zakresie tam wskazanym, traci moc obowiązującą z upływem 18 (osiemnastu) miesięcy od dnia ogłoszenia wyroku w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.

Ponadto p o s t a n a w i a:

na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale

* Sentencja została ogłoszona dnia 2 października 2015 r. w Dz. U. poz. 1527.

Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643, z 2000 r. Nr 48, poz. 552 i Nr 53, poz. 638, z 2001 r. Nr 98, poz. 1070, z 2005 r. Nr 169, poz. 1417, z 2009 r. Nr 56, poz. 459 i Nr 178, poz. 1375, z 2010 r. Nr 182, poz. 1228 i Nr 197, poz. 1307 oraz z 2011 r. Nr 112, poz. 654) **w związku z art. 134 pkt 2 i 3 ustawy z dnia 25 czerwca 2015 r. o Trybunale Konstytucyjnym** (Dz. U. poz. 1064) **umorzyć postępowanie w pozostałym zakresie.**

UZASADNIENIE

I

1. W skardze konstytucyjnej z 3 marca 2014 r. Bożenna Toziczka (dalej: skarżąca) wniosła o stwierdzenie przez Trybunał Konstytucyjny, że art. 408 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, ze zm.; dalej: k.p.c.) w zakresie, w jakim przewiduje pięcioletni prekluzyjny termin złożenia skargi o wznowienie postępowania, jest niezgodny z art. 77 ust. 2 Konstytucji.

1.1. Skargę wniesiono na tle następującego stanu faktycznego. Wyrokiem z 16 czerwca 2003 r. (sygn. akt IC 451/02) Sąd Okręgowy w Opolu oddalił powództwo wytoczone przeciwko skarżącej przez spółdzielnię mieszkaniową. Powódka złożyła apelację, którą uwzględnił Sąd Apelacyjny we Wrocławiu wyrokiem z 26 listopada 2003 r. Sprawozdawcą był sędzia D.Z. Rozpoznający ponownie sprawę Sąd Okręgowy w Opolu, w wyroku z 7 czerwca 2006 r., uwzględnił powództwo i zobowiązał skarżącą do dokonania określonych czynności rozporządzających.

Skarżąca złożyła apelację, którą oddalił Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 14 listopada 2007 r. (sygn. akt I ACa 2091/07). Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko zajęte wcześniej w wyroku z 26 listopada 2003 r., w którym sprawozdawcą był sędzia D.Z. Sędzia ten nie uczestniczył już jednak w rozpoznaniu sprawy, gdyż awansował na stanowisko Sędziego Sądu Najwyższego.

Skarżąca złożyła skargę kasacyjną, którą Sąd Najwyższy oddalił w wyroku z 18 stycznia 2008 r. (sygn. akt V CSK 351/07). W składzie orzekającym zasiadał sędzia D.Z., który orzekał w sprawie skarżącej w 2003 r. jeszcze jako sędzia Sądu Apelacyjnego. Oddalając skargę kasacyjną Sąd Najwyższy podzielił stanowisko zajęte wcześniej przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu, w tym poglądy sformułowane w sprawie, w której sprawozdawcą był sędzia D.Z.

Skarżąca złożyła skargę na naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, ze zm.; dalej: Konwencja), którą uwzględnił Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPC), orzekając o naruszeniu prawa do rozpoznania sprawy przez bezstronny sąd. W uzasadnieniu wyroku zauważono, że „sędzia D.Z. zasiadał w składzie Sądu Najwyższego. Zadaniem Sądu Najwyższego było stwierdzenie, czy wyrok wydany przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu opierał się na stanowisku prawnym uprzednio wyrażonym przez sąd, w którym sędzia D.Z. zasiadał jako sędzia sprawozdawca. (...) taka opinia prawna miała decydujące znaczenie dla wyniku sprawy, co Sąd Najwyższy potwierdził w swoim wyroku (...). A zatem, sędzia zasiadający w składzie Sądu Najwyższego miał za zadanie określić, czy należy podtrzymać wykładnię lub zastosowanie prawa materialnego przez samego siebie na wcześniejszym etapie tej samej sprawy”. Wyrok ETPC stał się ostateczny 24 października 2012 r., o czym skarżąca została poinformowana pismem z 4 grudnia 2012 r.

W związku ze stwierdzonym naruszeniem praw podmiotowych zagwarantowanych w Konwencji, skarżąca 24 stycznia 2013 r. złożyła skargę o

wznowienie postępowania cywilnego na podstawie art. 401 pkt 1 k.p.c. Skarżąca argumentowała, że w składzie Sądu Najwyższego, rozpoznającego skargę kasacyjną w 2008 r., zasiadał sędzia D.Z., który był wyłączony z orzekania z mocy ustawy (art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c.). Wyrok ETPC potwierdził zaś naruszenie prawa skarżącej do rozpoznania jej sprawy przez bezstronny i niezawisły sąd.

Postanowieniem z 28 sierpnia 2013 r. (sygn. akt V CO 59/13) Sąd Najwyższy odrzucił skargę o wznowienie postępowania zakończonych wyrokiem SN z 18 stycznia 2008 r. (sygn. akt V CSK 351/07). Uzasadnienie postanowienia oparto na dwóch argumentach.

Po pierwsze, SN stwierdził, że sytuacja procesowa skarżącej – zakwalifikowana przez ETPC jako naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji – nie mogła zostać uznana za uzasadniającą wznowienie postępowania na podstawie art. 401 pkt 1 k.p.c. W ocenie SN „[w] świetle prawa polskiego [w sprawie skarżącej] nie orzekał (...) sędzia wyłączony z mocy ustawy, gdyż art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c. stanowi, że takiemu wyłączeniu podlega tylko sędzia, który w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, a żaden z członków składu orzekającego w Sądzie Najwyższym nie brał udziału w wydaniu wyroku dwuinstancyjnego [w sprawie skarżącej]”. Sędzia D.Z. brał udział w wydaniu wyroku z 26 listopada 2003 r., a skargę kasacyjną złożono od wyroku z 14 listopada 2007 r. SN nie odniósł się do wskazanego przez ETPC problemu naruszenia bezstronności sądu w sytuacji, w której w toku jednego postępowania ten sam sędzia kontroluje prawidłowość przyjętej przez siebie interpretacji przepisów.

Po drugie, SN stwierdził, że nawet gdyby uznać, iż wskazane w wyroku ETPC naruszenie praw wynikających z Konwencji odpowiadało treści art. 401 pkt 1 k.p.c., to nadal skarga o wznowienie podlegała odrzuceniu z uwagi na przekroczenie terminu jej wniesienia. SN stwierdził, iż „[g]dyby nawet uzasadniony był pogląd, że wobec treści wyroku Trybunału Praw Człowieka (...) Sędzia [D.Z.] (...) podlegał wyłączeniu z mocy ustawy, to (...) i tak w sprawie ma zastosowanie art. 408 k.p.c. (...) omawiany prekluzyjny termin do wniesienia skargi [o wznowienie postępowania] upłynął w dniu 18 stycznia 2013 r., a skarga została wniesiona w dniu 24 stycznia 2013 r.”.

1.2. Skarżąca zarzuciła niezgodność art. 408 k.p.c. z art. 77 ust. 2 Konstytucji. Jej zdaniem ustanowienie w tym przepisie pięcioletniego terminu, po którego upływie nie ma możliwości wznowienia postępowania cywilnego, powoduje zamknięcie drogi sądowej do ochrony jej praw. Skarżąca podnosi, że sytuacja taka ma miejsce szczególnie wtedy, gdy wznowienie postępowania miałoby być wynikiem orzeczenia organu międzynarodowego (w jej sprawie ETPC), gdyż postępowania przed takimi organami są długotrwałe i niekoniecznie kończą się przed upływem pięciu lat od zakończenia postępowania krajowego.

2. Pismem z 16 stycznia 2015 r., w imieniu Sejmu, Marszałek Sejmu wniósł o umorzenie postępowania na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. Nr 102, poz. 643, ze zm.; dalej: ustawa o TK) ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku.

W ocenie Sejmu art. 77 ust. 2 Konstytucji jest nieadekwatnym wzorcem kontroli art. 408 k.p.c. Powołując się na wybrane orzeczenia Trybunału, w stanowisku Sejmu wyrażono pogląd, że skoro z konstytucyjnego prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji) nie wynika prawo do wznowienia postępowania, to tym bardziej źródłem takiego prawa nie może być art. 77 ust. 2 Konstytucji przewidujący zakaz zamykania drogi sądowej dla dochodzenia naruszonych wolności i praw. Zdaniem Sejmu „sprawa skarżącej została rozpatrzona w dwuinstancyjnym postępowaniu cywilnym, dlatego nie może ona zasadnie

twierdzić, że została jej zamknięta droga sądowa, a tym samym, że doszło do naruszenia art. 77 ust. 2 Konstytucji. Sama okoliczność, iż art. 408 k.p.c. ogranicza możliwość wniesienia skargi o wznowienie postępowania terminem prekluzyjnym – który ma uzasadnienie w wartości konstytucyjnej, jaką jest stabilizacja stanu prawnego wykreowanego przez prawomocne orzeczenie – nie może uzasadniać twierdzenia skarżącej, że w jej przypadku miało miejsce naruszenie zakazu zamykania drogi sądowej, przewidzianego w art. 77 ust. 2 Konstytucji”.

3. Pismem z 13 kwietnia 2015 r. Prokurator Generalny wniósł o umorzenie postępowania na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy o TK ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku.

Po szczegółowym omówieniu zakresów normowania i zastosowania art. 407 i art. 408 k.p.c. Prokurator Generalny stwierdził, że „skarga konstytucyjna budzi wątpliwości co do ziszczenia się warunku bezpośredniości i aktualności naruszenia konstytucyjnych praw Skarżącej”. Ponadto Prokurator Generalny podzielił argument Sejmu, że za umorzeniem postępowania przemawiał fakt, iż skarżąca przekroczyła kwestionowany termin prekluzyjny z własnej winy.

4. Pismem z 31 lipca 2014 r. Rzecznik Praw Obywatelskich nie zgłosiła udziału w postępowaniu.

II

Na rozprawie 22 września 2015 r. stawili się pełnomocnik skarżącej oraz przedstawiciele Sejmu i Prokuratora Generalnego. Uczestnicy postępowania podtrzymali stanowiska zajęte wcześniej oraz udzielili Trybunałowi stosownych wyjaśnień.

III

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Dopuszczalność kontroli

1.1. Trybunał Konstytucyjny władny jest na każdym etapie postępowania badać, czy nie zachodzi jedna z ujemnych przesłanek, skutkujących obligatoryjnym umorzeniem postępowania (por. np. postanowienia z: 9 grudnia 2008 r., sygn. SK 94/06, OTK ZU nr 10/A/2008, poz. 185; 14 listopada 2007 r., sygn. SK 53/06, OTK ZU nr 10/A/2007, poz. 139; 30 maja 2007 r., sygn. SK 67/06, OTK ZU nr 6/A/2007, poz. 64; 28 października 2002 r., sygn. SK 21/01, OTK ZU nr 5/A/2002, poz. 78; 21 marca 2000 r., sygn. SK 6/99, OTK ZU nr 2/2000, poz. 66 oraz 19 grudnia 2000 r., sygn. SK 19/00, OTK ZU nr 8/2000, poz. 303).

Przed przystąpieniem do merytorycznego rozpoznania niniejszej sprawy należało udzielić odpowiedzi na dwa pytania: a) czy w obowiązującym stanie prawnym strona, o której naruszeniu praw podmiotowych orzekł Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej: ETPC), jest następnie uprawniona do złożenia skargi o wznowienie postępowania cywilnego, jeżeli w jego ramach doszło do naruszenia Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284, ze zm.; dalej: Konwencja)? (zob. niżej pkt 1.2); b) czy skarżąca w stanie faktycznym i prawnym leżącym u podstaw niniejszej skargi była uprawniona do złożenia skargi o wznowienie postępowania cywilnego na podstawie art.

401 pkt 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2014 r., poz. 101; dalej: k.p.c.)? (zob. niżej pkt 1.3).

Konieczność rozstrzygnięcia tych kwestii wynikała z okoliczności procesowych niniejszej sprawy. Z jednej bowiem strony, w stanowisku Sejmu podkreślano, że przepisy k.p.c. nie przewidują możliwości wznowienia postępowania w następstwie wydania przez ETPC wyroku o naruszeniu praw podmiotowych zagwarantowanych w Konwencji. Z drugiej strony, w ostatecznym – w rozumieniu art. 79 Konstytucji – rozstrzygnięciu o prawach skarżącej SN przyjął, że możliwe jest wznowienie postępowania cywilnego w następstwie wyroku ETPC, o ile podstawą skargi jest art. 401 pkt 1 k.p.c. oraz nie przekroczono terminów wynikających z art. 407 i art. 408 k.p.c. (postanowienie z 28 sierpnia 2013 r., sygn. akt V CO 59/13, OSNC nr 5/2014, poz. 51).

1.2. Odnosząc się do pierwszego z powyższych pytań, Trybunał Konstytucyjny uwzględnił, że zagadnienie wznowienia postępowania cywilnego po wyroku ETPC było przedmiotem rozbieżnych rozstrzygnięć sądowych oraz wypowiedzi przedstawicieli doktryny prawa (zob. omówienie różnych argumentów: K. Weitz, *Skarga o wznowienie postępowania*, [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego, tom III, cz. 2*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 1391-1398 i powołana tam literatura).

Rozstrzygając rozbieżności interpretacyjne w orzecznictwie sądowym, SN stwierdził, że „ostateczny wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, w którym stwierdzono naruszenie prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, zagwarantowanego w art. 6 ust. 1 konwencji (...), nie stanowi podstawy wznowienia postępowania cywilnego” (uchwała SN z 30 listopada 2010 r., sygn. akt III CZP 16/10, OSNC nr 4/2011, poz. 38). Należy jednak zauważyć, że sentencja uchwały SN o sygn. akt III CZP 16/10 odnosi się wyłącznie do sytuacji, w której wyłączną i wystarczającą podstawę wznowienia postępowania cywilnego miałyby stanowić albo samodzielnie przepisy Konwencji albo wyrok ETPC. Sentencja uchwały SN nie obejmuje natomiast innych wypadków wznowienia. SN w przywołanej uchwale wprost bowiem dopuścił wznowienie postępowania cywilnego po wyroku ETPC, jeżeli skarżący spełnia wymagania art. 401 i n. k.p.c. SN stwierdził wszakże, że „w konkretnych okolicznościach, niezależnie od treści wyroku Trybunału [strasburskiego], może niekiedy wystąpić podstawa wznowienia przewidziana w art. 401 k.p.c. (ewentualnie w związku z art. 408 k.p.c.). (...) O istnieniu podstawy wznowienia przesądzałoby to, że przyczyny, dla których Trybunał [strasburski] stwierdził naruszenie prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd, spowodowały jednocześnie nieważność postępowania. Należy zresztą podkreślić, że niekiedy tylko niektóre elementy sytuacji uznanej przez Trybunał [strasburski] za naruszenie art. 6 ust. 1 konwencji mogą wystarczyć do przyjęcia, iż istnieje podstawa wznowienia w postaci nieważności postępowania” (cyt. uchwała o sygn. akt III CZP 16/10).

Uwzględniając treść uchwały o sygn. akt III CZP 16/10, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że skarżąca była uprawniona do złożenia skargi o wznowienie postępowania cywilnego. W obowiązującym stanie prawnym dopuszczalne jest wszakże wznowienie postępowania cywilnego po wyroku ETPC, jeżeli tylko stwierdzone w nim naruszenie można zakwalifikować jako jedną z ustawowych podstaw wznowienia. Stanowisko to jest aprobowane w doktrynie prawa (np. A. Wróbel, uwaga 57 do art. 46 in fine, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom II. Komentarz do artykułów 19-59*, red. L. Garlicki, Warszawa 2011, s. 397; K. Weitz, *Skarga o wznowienie...*, s. 1396-1397 i powołana tam literatura). W orzecznictwie SN przyjmuje się, że „gdy podstawę wznowienia postępowania stanowi zarzut nieważności postępowania z powodu pozbawienia strony możliwości działania (art. 401 pkt 2 k.p.c.), oparty na wyroku

Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzającym naruszenie prawa strony do rzetelnego procesu sądowego, zagwarantowanego w art. 6 ust. 1 Konwencji (...), przewidziany w art. 407 § 1 k.p.c. trzymiesięczny termin do wniesienia skargi o wznowienie postępowania należy liczyć od dnia, w którym strona dowiedziała się o wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka stwierdzającego naruszenie jej prawa do rzetelnego procesu” (postanowienie z 23 lutego 2011 r., sygn. akt V CZ 104/10, Lex nr 78594). Niezależnie od terminu przewidzianego w art. 407 § 1 k.p.c. do skargi o wznowienie postępowania po wyroku ETPC zastosowanie znajduje pięcioletni termin wynikający z art. 408 k.p.c. (cyt. postanowienie SN o sygn. akt V CO 59/13).

1.3. Odnosząc się do drugiej kwestii formalnej wymagającej rozstrzygnięcia (tj. prawa skarżącej do wznowienia postępowania *in casu*). Trybunał uwzględnił, że wznowienia postępowania z powodu jego nieważności można żądać, jeżeli w składzie orzekał sędzia wyłączony z mocy samej ustawy, o czym rozstrzyga art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c. Przepis ten z kolei stanowi, że „Sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy: (...) w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jako też w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego rozpoznanego oraz w sprawach, w których występował jako prokurator”.

Pojęcie „instancji niższej” było przedmiotem wielokrotnych rozważań w orzecznictwie sądowym, które opowiedziało się za zawężającą wykładnią art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c., utożsamiając „instancję niższą” z „instancją bezpośrednio niższą”. W świetle tej interpretacji skarżąca w stanie faktycznym sprawy leżącej u podstaw niniejszej skargi konstytucyjnej nie mogłaby powołać się na art. 401 pkt 1 k.p.c. jako przesłankę wznowienia postępowania (por. postanowienie SN z 28 sierpnia 2013 r., sygn. akt V CO 59/13 oraz zob. pkt 1 części I niniejszego uzasadnienia).

Należało jednak uwzględnić, że ugruntowana w orzecznictwie wykładnia art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c. doprowadziła do rozstrzygnięcia przez Trybunał Konstytucyjny o zakresowej niekonstytucyjności tego przepisu (wyrok z 20 lipca 2004 r., sygn. SK 19/02, OTK ZU nr 7/A/2004, poz. 67). TK orzekł, że art. 48 § 1 pkt 5 w związku z art. 401 pkt 1 i art. 379 pkt 4 k.p.c. „w zakresie, w jakim ogranicza wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy tylko do spraw, w których rozstrzyganiu brał udział w instancji bezpośrednio niższej, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji”. W uzasadnieniu Trybunał stwierdził, że w świetle gwarancji konstytucyjnego prawa do sądu niedopuszczalne jest, by w rozstrzyganiu tej samej sprawy na różnych etapach jej rozpoznania brał udział dwa razy ten sam sędzia. „Reguły wyłączenia sędziego służą bowiem budowie społecznego zaufania do wymiaru sprawiedliwości. Jeśli zatem aprobowałoby się możliwość orzekania w kolejnych stadiach postępowania przez sędziego, który w ten sposób kontrolowałby swoje własne rozstrzygnięcia, nie utrwałoby to obrazu sądu jako działającego w warunkach bezstronności” (cyt. wyrok o sygn. SK 19/02, cz. III, pkt 6). W wyroku o sygn. SK 19/02 orzeczono o niekonstytucyjności jednej z norm wywodzonych z art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c. Zgodnie z art. 190 ust. 3 Konstytucji, wyrok o sygn. SK 19/02, jak każdy wyrok o hierarchicznej niezgodności norm, doprowadził do utraty mocy obowiązującej niekonstytucyjnej normy niższego rzędu wskazanej w sentencji. Odnosząc się do kwestii skutków wyroku, Trybunał stwierdził wówczas, że prowadzi on do zmiany stanu prawnego, w którym na gruncie art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c. niedopuszczalne konstytucyjnie jest utożsamianie pojęcia „instancji niższej” z „instancją bezpośrednio niższą”, a wszystkim podmiotom, o których prawach i wolnościach rozstrzygnięto na podstawie niekonstytucyjnej normy, przysługuje prawo do uruchomienia odpowiedniego środka określonego w art. 190 ust. 4 Konstytucji (cyt. wyrok o sygn. SK 19/02, cz. III, pkt 7 i 8).

Art. 48 § 1 pkt 5 k.p.c. był ponownie przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego (wyroki z: 23 października 2006 r., sygn. SK 42/04, OTK ZU nr 9/A/2006, poz. 125 oraz 26 czerwca 2006 r., sygn. SK 55/05, OTK ZU nr 6/A/2006, poz. 67), niemniej jednak z uwagi na zakres rozponania późniejsze orzeczenia nie miały bezpośredniego zastosowania w sprawie skarżącej, dla której podstawowe znaczenie miał wyrok o sygn. SK 19/02. W tym zaś kontekście istotne jest, że w wyroku z 24 lipca 2012 r. (skarga nr 29995/08, Lex nr 1191991) ETPC stwierdził, że „sędzia D.Z. zasiadał w składzie Sądu Najwyższego. Zadaniem Sądu Najwyższego było stwierdzenie, czy wyrok wydany przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu opierał się na stanowisku prawnym uprzednio wyrażonym przez sąd, w którym sędzia D.Z. zasiadał jako sędzia sprawozdawca. (...) taka opinia prawna miała decydujące znaczenie dla wyniku sprawy, co Sąd Najwyższy potwierdził w swoim wyroku (...). A zatem, sędzia zasiadający w składzie Sądu Najwyższego miał za zadanie określić, czy należy podtrzymać wykładnię lub zastosowanie prawa materialnego przez samego siebie na wcześniejszym etapie tej samej sprawy. (...) sytuacja przypomina sytuację opisaną w sprawie San Leonard Band Club przeciwko Malcie, (...) w którym to przypadku ci sami sędziowie mieli orzec, czy popełnili błąd w zakresie wykładni lub zastosowania prawa. Powyższe okoliczności są wystarczające dla uznania, iż obawy skarżącej odnośnie braku bezstronności Sądu Najwyższego można uznać za obiektywnie uzasadnione. Nastąpiło zatem naruszenie artykułu 6 ust. 1 Konwencji” (§ 43-46).

1.4. Trybunał Konstytucyjny uznał również za celowe odniesienie się do argumentu Sejmu, że skarżąca nie dochowała należytej staranności procesowej i nie dotrzymała terminu złożenia skargi o wznowienie postępowania. Wynikający z art. 408 k.p.c. termin upłynął 18 stycznia 2013 r., skargę o wznowienie wniesiono natomiast 24 stycznia 2013 r.

W stanie faktycznym relewantnym dla niniejszej sprawy, wyrok ETPC stał się ostateczny 24 października 2012 r., o czym powiadomiono skarżącą w piśmie nadanym 4 grudnia 2012 r. Skarżąca miała zatem mniej niż 45 dni, by dokonać analizy wyroku ETPC, ocenić jego skutki w kontekście krajowych przepisów prawa materialnego i procesowego, podjąć decyzję o skorzystaniu z nadzwyczajnych środków zaskarżenia oraz decyzję tę uzasadnić. W stanie faktycznym i prawnym sprawy leżącej u podstaw niniejszej skargi konstytucyjnej bieg terminu wynikającego z art. 408 k.p.c. spowodował blisko dwukrotne skrócenie trzymiesięcznego terminu przewidzianego w art. 407 § 1 k.p.c., który jest terminem sporządzenia i wniesienia skargi o wznowienie, liczoną od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia.

W warunkach niniejszej sprawy, przekroczenie przez skarżącą terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania nie może stanowić przeszkody w merytorycznym rozpoznaniu skargi konstytucyjnej, jeżeli spełnione zostały konstytucyjne i ustawowe wymagania. Staranność, do jakiej odwołuje się Sejm, nie stanowi samodzielnej przesłanki umorzenia postępowania przed TK. Skuteczne zakwestionowanie w trybie skargi konstytucyjnej terminu prekluzyjnego, który ogranicza realizację konstytucyjnych praw podmiotowych, wymaga wszakże uprzedniego przekroczenia tego terminu przez skarżącego, a następnie uzyskania ostatecznego orzeczenia rozstrzygającego o konsekwencjach prawnych tego przekroczenia. Konieczność takiego postępowania skarżącego jest podyktowana brzmieniem art. 79 ust. 1 Konstytucji i nie budziła w dotychczasowym orzecznictwie konstytucyjnym żadnych wątpliwości (por. odpowiednio wyroki z 25 września 2012 r., sygn. SK 28/10, OTK ZU nr 8/A/2012, poz. 96 oraz 21 maja 2001 r., sygn. SK 15/00, OTK ZU nr 4/2001, poz. 85). Oceniając w trybie skargi konstytucyjnej konstytucyjność różnego rodzaju terminów, w tym terminów

prekluzyjnych, Trybunał Konstytucyjny czynił to w warunkach podobnych do tych, w jakich znalazła się skarżąca w niniejszej sprawie (por. cyt. wyroki o sygn. SK 28/10 oraz sygn. SK 15/10 oraz wyrok z 11 października 2012 r., sygn. SK 18/10, OTK ZU nr 9/A/2012, poz. 105). Ponadto, konsekwencją opowiedzenia się za stanowiskiem Sejmu byłoby pozbawienie Trybunału Konstytucyjnego kompetencji do kontroli przepisów zawierających terminy prekluzyjne w trybie skargi konstytucyjnej. Nie ma ku temu ani konstytucyjnych, ani ustawowych, ani orzeczniczych podstaw.

1.5. Podsumowując: Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że skarga konstytucyjna spełnia konstytucyjne i ustawowe wymogi dopuszczalności merytorycznego jej rozpoznania. Skarżąca była bowiem uprawniona do wniesienia skargi o wznowienie postępowania na podstawie art. 401 pkt 1 k.p.c. w związku ze stwierdzonym przez ETPC naruszeniem 6 ust. 1 Konwencji, a podstawą odrzucenia przez SN skargi o wznowienie postępowania było niedochowanie przez skarżącą terminu wynikającego z art. 408 k.p.c.

2. Przedmiot kontroli

2.1. Skarżąca nie skoordynowała *petitum* z uzasadnieniem skargi konstytucyjnej. W *petitum* skargi zakwestionowano bowiem art. 408 k.p.c. „w zakresie w jakim przewiduje pięcioletni prekluzyjny termin do złożenia skargi o wznowienie postępowania”. Uzasadnienie dotyczy natomiast wyłącznie art. 408 k.p.c. w zakresie, w jakim przewiduje pięcioletni termin złożenia skargi o wznowienie postępowania, gdy ETPC orzekł o naruszeniu art. 6 ust. 1 Konwencji. Skarżąca nie kwestionuje wszakże samego ograniczenia w czasie skargi o wznowienie postępowania, koncertując się na problemie upływu ustawowego terminu zanim ETPC rozstrzygnie o naruszeniu Konwencji albo tuż przed tym rozstrzygnięciem.

2.2. Art. 408 k.p.c. stanowi: „Po upływie lat pięciu od uprawomocnienia się wyroku nie można żądać wznowienia, z wyjątkiem wypadku, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana”.

Zaskarżony przepis pozostaje w merytorycznym związku z art. 407 § 1 k.p.c., który stanowi: „Skargę o wznowienie wnosi się w terminie trzymiesięcznym; termin ten liczy się od dnia, w którym strona dowiedziała się o podstawie wznowienia, a gdy podstawą jest pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji – od dnia, w którym o wyroku dowiedziała się strona, jej organ lub jej przedstawiciel ustawowy”.

Ponadto istotne znaczenie merytoryczne w warunkach niniejszej sprawy ma art. 401 k.p.c., który stanowi: „Można żądać wznowienia postępowania z powodu nieważności: 1) jeżeli w składzie sądu uczestniczyła osoba nieuprawniona albo jeżeli orzekł sędzia wyłączony z mocy ustawy, a strona przed uprawomocnieniem się wyroku nie mogła domagać się wyłączenia; 2) jeżeli strona nie miała zdolności sądowej lub procesowej albo nie była należycie reprezentowana bądź jeżeli wskutek naruszenia przepisów prawa była pozbawiona możliwości działania; nie można jednak żądać wznowienia, jeżeli przed uprawomocnieniem się wyroku niemożność działania ustała lub brak reprezentacji był podniesiony w drodze zarzutu albo strona potwierdziła dokonane czynności procesowe”.

2.3. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że przedmiotem kontroli jest art. 408 k.p.c. w zakresie wskazanym w sentencji. W pozostałym zakresie postępowanie podlegało umorzeniu na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym (Dz. U. nr 102, poz. 643, ze zm., dalej: ustawa o TK).

3. Wzorzec kontroli

3.1. Odnosząc się do wzorca kontroli, skarżąca nie skoordynowała *petitum* z uzasadnieniem skargi konstytucyjnej. W *petitum* skargi wskazano bowiem wyłącznie art. 77 ust. 2 Konstytucji. W uzasadnieniu skarżąca odnosi się również do konstytucyjnego wymogu sprawiedliwości proceduralnej oraz konstytucyjnego prawa do sądu (omyłkowo określanego w skardze jako „prawo do skargi sądowej”).

Nieprecyzyjne przyporządkowanie przepisów Konstytucji zarzutom nie stanowi samo w sobie przesłanki umorzenia postępowania, jeżeli w konkretnym stanie faktycznym i prawnym uzasadnienie skargi konstytucyjnej bezspornie pozwala usystematyzować zarzuty oraz zrekonstruować problemy konstytucyjne. W orzecznictwie konstytucyjnym nie ulega wątpliwości dopuszczalność stosowania w postępowaniu inicjowanym skargą konstytucyjną zasady *falsa demonstratio non nocet* zarówno do norm stanowiących przedmiot, jak i wzorzec kontroli (zob. wyroki TK z: 8 lipca 2002 r., sygn. SK 41/01, OTK ZU nr 4/A/2002, poz. 51; 6 marca 2007 r., sygn. SK 54/06, OTK ZU nr 3/A/2007, poz. 23; 24 lutego 2009 r., sygn. SK 34/07, OTK ZU nr 2/A/2009, poz. 10).

3.2. Trybunał Konstytucyjny uwzględnił, że art. 77 ust. 2 Konstytucji w zakresie w jakim stanowi, by nie „zamykać drogi sądowej”, odnosi się do bezpośredniego oraz pośredniego jej zamknięcia (zob. wyrok TK z 12 marca 2002 r., sygn. P 9/01, OTK ZU nr 2/A/2002, poz. 14). Niezgodność z art. 77 ust. 2 Konstytucji obejmuje zarówno sprzeczność norm, która zachodzi gdy norma ustawowa lub inna norma niższego rzędu nakazuje czynić to co norma konstytucyjna zakazuje (bezpośrednie zamknięcie drogi sądowej), jak niezgodność prakseologiczną, która zachodzi gdy zrealizowanie normy ustawowej lub normy niższego rzędu niweczy częściowo albo całkowicie skutki zrealizowania normy konstytucyjnej (pośrednie zamknięcie drogi sądowej).

Odnosząc powyższe do niniejszej sprawy, należało stwierdzić, że niewątpliwie zaskarżony przepis nie zamknął bezpośrednio drogi sądowej skarżącej. Skargę o wznowienie postępowania można było wszakże wnieść do pięciu lat od uprawomocnienia się wyroku. Jednakże w sytuacji, gdy podstawa wznowienia ujawniła się w związku z wydaniem wyroku ETPC, który uprawomocnił się z końcem ostatniego roku biegu terminu wznowienia postępowania cywilnego, zrealizowanie art. 408 k.p.c. zniweczyło konstytucyjną gwarancję prawa do sądu. Skarżąca nie mogła efektywnie skorzystać ze swego prawa zgodnie z art. 401 pkt 1 i art. 407 § 1 k.p.c. (zob. też pkt 4 tej części uzasadnienia).

3.3. Trybunał Konstytucyjny uwzględnił, że art. 77 ust. 2 Konstytucji, w zakresie w jakim stanowi o „drodze sądowej”, łączy się nierozdzielnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji (zob. np. wyroki z: 9 czerwca 1998 r., sygn. K 28/97, OTK ZU nr 4/1998, poz. 50; 14 czerwca 1999 r., sygn. K 11/98, OTK ZU nr 5/1999, poz. 97; 16 marca 1999 r., sygn. SK 19/98, OTK ZU nr 3/1999, poz. 36). Zachodzący między tymi przepisami „ścisły związek” polega przede wszystkim na tym, że pierwszy z nich stanowi dopełnienie i gwarancję dla prawa zagwarantowanego w drugim (zob. np. wyroki z: 13 maja 2002 r., sygn. SK 32/01, OTK ZU nr 3/A/2002, poz. 31; 10 maja 2000 r., sygn. K 21/99, OTK ZU nr 4/2000, poz. 109). Zamknięcie drogi sądowej w konstytucyjnym rozumieniu może być związane z naruszeniem różnych wymogów wynikających z art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz ujawniać się nie tylko na etapie dostępu do sądu, ale także na etapie wnoszenia środków zaskarżenia lub wystąpienia z nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia (por. odpowiednio wyroki z: 12 stycznia 2010 r., sygn. SK 2/09, OTK ZU nr 1/A/2010, poz. 1; 18 lipca 2011 r., sygn. SK 10/10, OTK ZU nr 6/A/2011, poz. 58 oraz por. odpowiednio L. Garlicki, Uwaga 23 do art.

77 Konstytucji, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, tom 5, Warszawa 2007, s. 26).

Odnosząc powyższe do niniejszej sprawy, należało stwierdzić, że wskazanie przez skarżącą art. 77 ust. 2 Konstytucji jako wzorca kontroli było równoznaczne z odniesieniem się do art. 45 ust. 1 Konstytucji. Powołując się na art. 77 ust. 2 Konstytucji w *petitum* skargi oraz na „prawo do skargi sądowej” w jej uzasadnieniu, skarżąca w istocie podniosła zarzut pośredniego zamknięcia drogi sądowej przez takie ukształtowanie procedury wznowieniowej, które nie odpowiada wymogom sprawiedliwości proceduralnej (tj. narusza drugi wymóg konstytucyjnego prawa do sądu – zob. też niżej pkt 4 tej części uzasadnienia). Prawo do sądu obejmuje bowiem w szczególności: 1) prawo do uruchomienia postępowania sądowego; 2) prawo do odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej, zgodnie z zasadami sprawiedliwości, jawności i dwuinstancyjności; 3) prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia; 4) prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawę (wyrok TK z wyrok z 24 października 2007 r., sygn. SK 7/06, OTK ZU nr 9/A/2007, poz. 108). Wśród najistotniejszych wymogów rzetelnej i sprawiedliwie ukształtowanej procedury sądowej należy zaś wskazać: a) nakaz wysłuchania stron, b) konieczność ujawnienia w czytelny sposób motywów rozstrzygnięcia w stopniu umożliwiającym weryfikację sposobu myślenia sądu, a tym samym unikanie dowolności czy wręcz arbitralności sądu, c) zapewnienie jego przewidywalności uczestnikom postępowania przez odpowiednią spójność i wewnętrzną logikę mechanizmów, którym jest poddane (wyrok z 12 maja 2011 r., sygn. P 38/08, OTK ZU nr 4/A/2011, poz. 33).

3.4. Trybunał Konstytucyjny uwzględnił, że art. 77 ust. 2 Konstytucji, w zakresie w jakim stanowi o „dochodzeniu naruszonych wolności i praw” obejmuje swym zakresem prawa i wolności gwarantowane konstytucyjnie. „W tym znaczeniu art. 77 ust. 2 Konstytucji, stanowiąc uzupełnienie i rozwinięcie ogólniejszego art. 45 ust. 1 Konstytucji, zawiera zarazem w stosunku do niego regulację szczególną. Ograniczenia prawa do sądu, ustanawiane w drodze ustawy, zgodnie z wymogami wynikającymi z art. 31 ust. 3 Konstytucji, muszą uwzględniać kategorię zakaz zamykania drogi do sądu wyrażony w art. 77 ust. 2 Konstytucji w zakresie dochodzenia konstytucyjnych wolności i praw” (cyt. wyrok o sygn. SK 10/10).

Odnosząc powyższe do niniejszej sprawy, należało stwierdzić, że niewątpliwie skarżąca nie może dochodzić prawa do wznowienia postępowania z powołaniem się tylko na art. 77 ust. 2 Konstytucji. Jednakże to nie ustawowe prawo do wznowienia postępowania cywilnego jest przez skarżącą „dochodzone”, ale prawo do rozpatrzenia sprawy w warunkach określonych w art. 45 ust. 1 Konstytucji. Przy pomocy skargi o wznowienie postępowania skarżąca domagała się realizacji jej konstytucyjnego prawa podmiotowego, które zostało naruszone, a naruszenie to potwierdził na gruncie art. 6 ust. 1 Konwencji wyrok ETPC z 24 lipca 2012 r.

3.5. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że art. 77 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji stanowią adekwatne wzorce kontroli w niniejszej sprawie, a odmienne w tym względzie stanowisko Sejmu nie zasługuje na uwzględnienie.

Niewątpliwie „Konstytucja nie gwarantuje ani powszechnego prawa do kontroli orzeczenia przez trzecią instancję (kasacja), ani jakiegoś ogólnego prawa do wznowiania postępowania. (...) nawet całkowite pominięcie instytucji wznowienia postępowania nie mogłoby naruszać konstytucyjnego prawa do sądu, ponieważ ani art. 45 ust. 1 ani art. 77 ust. 2 Konstytucji nie zawierają gwarancji możliwości rewidowania prawomocnych orzeczeń w jakichkolwiek sytuacjach” (cyt. wyrok o sygn. SK 2/09). Nie oznacza to

jednak, że przepisy konstytucyjne, a w szczególności art. 77 ust. 2 lub art. 45 ust. 1 Konstytucji, są nieadekwatne do oceny obowiązujących przepisów o nadzwyczajnych środkach zaskarżenia w postępowaniu cywilnym (cyt. wyżej wyrok o sygn. SK 2/09 oraz wyrok TK z 30 maja 2007 r., sygn. SK 68/06, OTK ZU nr 6/A/2007, poz. 53). W orzecznictwie konstytucyjnym przyjmuje się bowiem, że „treści dopuszczalne systemu prawnego mogą w różny sposób pozostawać w relacji do konstytucyjnych zasad jako nakazów realizacji chronionych przez nie wartości i tym samym same podlegać ocenie konstytucyjnej jako ograniczenia w realizacji tychże zasad” (wyrok z 25 lipca 2013 r., sygn. P 56/11, OTK ZU nr 6/A/2013, poz. 85). Trybunał Konstytucyjny odróżnia zatem sytuację, w której Konstytucja nakazuje prawodawcy uregulować ustawowo jakąś instytucję prawną (np. dwuinstancyjne postępowanie sądowe) od sytuacji, w której Konstytucja dopuszcza uregulowanie przez prawodawcę jakiejś instytucji prawnej (np. wznowienie postępowania cywilnego). W pierwszym wypadku normy konstytucyjne nie pozostawiają prawodawcy wyboru, w drugim natomiast prawodawca zachowuje margines działania ograniczony treścią konstytucyjnych zasad prawa. Niezależnie jednak od tego, czy jakaś instytucja prawna jest konstytucyjnie nakazana, czy jedynie dopuszczalna, „opowiadając się za konkretnym rozwiązaniem, prawodawca zobowiązany jest zawsze przestrzegać wszystkich wymogów konstytucyjnych oraz dostosowywać ustawę do podnoszonego, w następstwie dynamicznej interpretacji norm konstytucyjnych, standardu ochrony praw i wolności” (cyt. wyrok o sygn. P 56/11 oraz *mutatis mutandis* cyt. wyrok o sygn. SK 2/09).

W wyroku z 16 stycznia 2006 r. (sygn. SK 30/05, OTK ZU nr 1/A/2006, poz. 2) oraz w wyrokach o sygn. SK 68/06 i SK 2/09 Trybunał Konstytucyjny przyjął, że choć podmioty prawa nie mogą na podstawie norm konstytucyjnych domagać się od prawodawcy zagwarantowania prawa do nadzwyczajnego środka zaskarżenia w procedurze cywilnej, w tym prawa do wznowienia postępowania cywilnego, to uzasadnione konstytucyjnie jest oczekiwanie, że jeżeli ustawodawca skorzysta już z konstytucyjnej kompetencji prawodawczej i wprowadzi wznowienie postępowania cywilnego albo inny sposób nadzwyczajnego wzruszania prawomocnych rozstrzygnięć sądowych, to wprowadzone rozwiązania prawodawcze nie będą naruszać prawa do sądu, zakazu zamykania drogi sądowej, zasad sprawiedliwości proceduralnej jak również innych *in casu* relewantnych merytorycznie norm konstytucyjnych.

3.6. Mając powyższe na uwadze, Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wzorcem kontroli jest art. 77 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

4. Problem konstytucyjny

Problem konstytucyjny sprowadza się do pytania, czy art. 408 k.p.c., w zakresie wskazanym w sentencji, ograniczając ustawowe prawo do wznowienia postępowania cywilnego, ogranicza zarazem konstytucyjne prawo do uzyskania rozstrzygnięcia sprawy cywilnej zgodnie z wymogami określonymi w art. 45 ust. 1 Konstytucji (pośrednie zamknięcie drogi sądowej przez naruszenie wymogów sprawiedliwości proceduralnej w prawie do sądu).

Takie ujęcie problemu konstytucyjnego determinowane jest przez aktualne i znajdujące odpowiednie zastosowanie w niniejszej sprawie stanowisko, jakie Trybunał Konstytucyjny zajął w wyroku o sygn. SK 2/09, a wcześniej w wyroku o sygn. K 7/09. Należało bowiem przypomnieć, że „[w]znowienie oparte na ustawowych przesłankach (wznowienie *sensu stricto*) nie jest objęte wszystkimi gwarancjami art. 45 ust. 1 oraz art. 78 Konstytucji (...). Ograniczenie możliwości wznowienia postępowania nie narusza *per se* prawa do sądu (...) chodzi tu o analogiczną sytuację, jak w wypadku braku

powszechnego prawa strony do wnoszenia kasacji (...). Wprowadzając procedurę wznowieniową, ustawodawca może (...) kształtować przesłanki jej uruchomienia, zakres podmiotów uprawnionych oraz kategorię spraw, jakie obejmuje. [Jednakże już] [w] wyroku z 21 lipca 2009 r. (sygn. K 7/09, OTK ZU nr 7/A/2009, poz. 113) Trybunał Konstytucyjny, oceniając przepisy prawa wyborczego przewidujące szczególny tryb ochrony dóbr osobistych kandydatów w toku kampanii wyborczej w zakresie, w jakim nie jest możliwe wznowienie postępowania, stwierdził ich niezgodność z art. 45 ust. 1 oraz art. 77 ust. 2 Konstytucji. W uzasadnieniu wskazano, że «bardzo ważnym elementem sprawiedliwości proceduralnej jest także wymóg takiego ukształtowania procedury sądowej, aby istniało jak największe prawdopodobieństwo uzyskania rozstrzygnięcia zgodnego z prawem i opartego na prawdziwych ustaleniach faktycznych. Dotyczy to w szczególności sytuacji, w której już po wydaniu orzeczenia pojawią się nowe dowody, z których wynika, że prawomocne orzeczenie nie odpowiada rzeczywistości. Ustawodawca musi zatem starannie wyważyć zasadę stabilności orzeczeń sądowych oraz konieczność zapewnienia środków prawnych umożliwiających wzruszenie takich orzeczeń w sytuacji, gdy są one dotknięte poważnymi wadami». (...) Decydując się na wprowadzenie dodatkowej procedury (wykraczającej poza minimalny standard konstytucyjny), ustawodawca musi liczyć się z tym, że procedura taka – choć nieobligatoryjna z perspektywy konstytucyjnej – może stać się przedmiotem oceny Trybunału Konstytucyjnego (...). W tym kontekście [należało] (...) przypom[nieć], że zgodnie z utrwalonym poglądem zasady sprawiedliwości proceduralnej są «wartością samą w sobie». Wynikają nie tylko z art. 45 ust. 1 Konstytucji, lecz także z art. 2 Konstytucji i dotyczą wszystkich etapów postępowania sądowego (...). W orzeczeniu o sygn. SK 68/06 Trybunał przyjął: «Gwarancje proceduralne wyrażone w art. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji odnoszą się do postępowań nadzwyczajnych» (cyt. wyrok o sygn. SK 2/09).

5. Konstytucyjny obowiązek wykonania wyroków ETPC przez sądy krajowe

5.1. Art. 91 ust. 1 Konstytucji nadał Konwencji szczególny status prawny. Akt ten stanowi część polskiego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowany, w zakresie w jakim nie wymaga to wydania ustawy. Przysługuje mu moc prawna wyższa niż ustawom. Na pełną jego treść składa się zaś artykułowany tekst umowy międzynarodowej w znaczeniu nadanym mu przez orzecznictwo ETPC (L. Garlicki, *Zakres zobowiązań państwa w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym porządku prawnym Francji i Polski. Materiały polsko-francuskiej konferencji naukowej. Warszawa, 21-22 października 2005 r.*, red. M. Granat, Warszawa 2007, s. 122; tenże, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z perspektywy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Stosowanie Konstytucji RP z 1997 roku – doświadczenia i perspektywy. Międzynarodowa konferencja naukowa*, red. Z. Maciąg, Kraków 2006, s. 45; tenże, *Obowiązywanie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w porządku prawnym Rzeczypospolitej Polskiej*, „Biuletyn Biura Informacji Rady Europy” 2/2003, s. 19-20). Szczególny konstytucyjny status Konwencji obejmuje zarówno przepisy gwarantujące prawa podmiotowe, jak i inne jej postanowienia, w tym art. 46 ust. 1 Konwencji, który nakłada na państwa – strony Konwencji obowiązek przestrzegania ostatecznego wyroku ETPC we wszystkich sprawach, w których są stronami. Omawiany obowiązek obejmuje: zakaz kwestionowania stwierdzonego przez ETPC naruszenia praw podmiotowych oraz nakaz podjęcia pozytywnych działań w celu wykonania wyroku. W związku z treścią art. 41 Konwencji po stronie pozwanego państwa powstają m.in. następujące obowiązki: a) zakończenia naruszenia; b) *restitutio in integrum*; c) zapobieżenia wystąpieniu takiego samego lub

podobnego naruszenia; d) odszkodowania albo zadośćuczynienia (A. Wróbel, *uwaga 37 do art. 46*, [w:] *Konwencja...*, s. 385 i powołana tam literatura). W tym kontekście podkreśla się, że „na państwie każdorazowo spoczywa więc obowiązek rozważenia, czy w danej sprawie restytucja jest możliwa i czy najodpowiedniejszą jej formą jest wznowienie postępowania oraz jakie wartości stoją mu ewentualnie na przeszkodzie” (A. Paprocka, *Glosa do uchwały SN z dnia 30 listopada 2010 r.*, sygn. III CZP 16/10, „Państwo i Prawo” nr 7-8/2011, s. 156 i powołana tam literatura; W. Hermeliński, B. Nita, *Wykonywanie wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka poprzez wznowienie prawomocnie zakończonego postępowania*, „Palestra” nr 11-12/2010, s. 38 i n.).

Przestrzeganie art. 46 ust. 1 i art. 41 Konwencji stanowi przejaw realizacji konstytucyjnej zasady związania prawem międzynarodowym (art. 9 Konstytucji).

5.2. Możliwość wyboru indywidualnych środków wykonania wyroku przez państwo-stronę nie oznacza dowolności. W orzecznictwie ETPC podkreśla się, że „państwo ma nie tylko obowiązek prawny w zakresie wypłacenia zasądzonego w wyroku zadośćuczynienia, ale także dokonania wyboru podlegającemu nadzorowi Komitetu Ministrów Rady Europy – ogólnych lub indywidualnych środków, które po wprowadzeniu do krajowego porządku prawnego, pozwoliłyby położyć kres naruszeniu stwierdzonemu przez Trybunał oraz do naprawienia skutków tego naruszenia tak dalece jak to możliwe” (wyrok ETPC z 13 lipca 2000 r., Scozzari i Giunta przeciwko Włochom, skargi nr 39221/98 i 41963/98, wszystkie orzeczenia ETPC dostępne są w systemie HUDOC na www.hudoc.echr.coe.int). Podejmowane przez państwo-stronę środki powinny mieć charakter najbardziej odpowiedni w ramach konkretnej sprawy. Choć wybór środków indywidualnych mających na celu wykonanie obowiązku wynikającego z art. 46 ust. 1 Konwencji leży w sferze kompetencji państw-stron, a art. 41 Konwencji ma zastosowanie w wypadku, w którym prawo krajowe nie zezwala na restytucję, to niemniej jednak art. 1 Konwencji nakłada na państwa – strony generalny obowiązek zapewnienia zgodności działań organów władzy publicznej z Konwencją (wyrok ETPC z 17 lutego 2004 r., Maestrii przeciwko Włochom, skarga nr 39748/98, § 47; zob. też wyrok ETPC z 8 lipca 2004 r., Ilascu i inni przeciwko Mołdawii i Rosji, skarga nr 48787/99, § 487). W konsekwencji organy państwa-strony zobowiązane są dążyć do usunięcia z systemu prawnego wszelkich przeszkód, które mogą stać na drodze likwidacji naruszenia praw podmiotowych i jego konsekwencji. W niektórych sprawach natura naruszenia praw człowieka nie pozostawia wyboru działania służącego realizacji obowiązku państwa z art. 46 ust. 1 Konwencji, ETPC może wówczas wskazać jedyne właściwe działanie, które powinno podjąć pozwane państwo w celu wypełnienia swego zobowiązania międzynarodowego (wyrok z 12 maja 2005 r., Ocalan przeciwko Turcji, skarga nr 46221/99, § 210). System prawny państwa – strony Konwencji powinien powierzać organom władzy publicznej, w tym organom władzy sądowniczej, odpowiednie kompetencje do oceny wyroku ETPC oraz jego „rozpisania” i „wykonania” w warunkach konkretnej sprawy (por. E. Łętowska, *Czekając na Godota, czyli jak wykonywać wyroki ETPCz (uwagi na tle sprawy Moskal v. Polska)*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2011, nr 2, s. 9; W. Hermeliński, B. Nita, *Wykonywanie wyroków...*, *passim*).

5.3. Wznowienie postępowania cywilnego z powodu jego nieważności, której przyczyną stanowiła zarazem naruszenie praw podmiotowych zagwarantowanych w Konwencji oraz została stwierdzona prawomocnym wyrokiem ETPC, choć nie jest bezwzględnie wymagane w sprawie każdego skarżącego, stanowi jeden ze środków służących wykonaniu wyroku ETPC w rozumieniu art. 46 ust. 1 Konwencji. Wznowienie postępowania cywilnego jest jednym z możliwych, co nie znaczy, że zawsze lub

najbardziej właściwym środkiem wykonania wyroku. W orzecznictwie strasburskim podkreśla się jednak, że w wypadkach wielu naruszeń art. 6 ust. 1 Konwencji, to właśnie wznowienie postępowania cywilnego na podstawie krajowych przepisów procesowych stanowi właściwy środek usunięcia przyczyny naruszenia praw podmiotowych i realizacji art. 46 ust. 1 Konwencji (zob. m.in. wyroki ETPC z: 20 grudnia 2007 r., *Paykar Yev Haghtanak Ltd przeciwko Armenii*, skarga nr 21638/03, § 58; 26 stycznia 2006 r., *Lungoci przeciwko Rumunii*, skarga nr 62710/00, § 56; 10 sierpnia 2006 r., *Yanakiev przeciwko Bułarii*, skarga nr 40476/98, § 90; 29 lipca 2004 r., *San Leonard Band Club przeciwko Malcie*, skarga nr 77562/01, § 70; zob. też A. Paprocka, *Glosa...*, s. 156-157). Może ponadto uchronić państwo – stronę konwencji przed ponownym naruszeniem praw podmiotowych (por. wyrok ETPC z 30 czerwca 2009 r., *Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) przeciwko Szwajcarii nr 2*, skarga nr 32772/02).

W tym zaś kontekście istotne jest, że adresatem obowiązków wynikających z art. 46 ust. 1 Konwencji są nie tylko organy władzy wykonawczej zobowiązane do wypłaty stosownego zadośćuczynienia (jeżeli zostało ono zasądzone), ale także wszystkie organy władzy publicznej, które w ramach swych konstytucyjnych i ustawowych kompetencji zobowiązane są przestrzegać wyroku ETPC i doprowadzić do jego wykonania (cyt. wyrok o sygn. P 38/08 oraz wyroki TK z 20 listopada 2007 r., sygn. SK 57/05, OTK ZU nr 10/A/2007, poz. 125 i 18 października 2004 r., sygn. P 8/04, OTK ZU nr 9/A/2004, poz. 92). Wynikającym zatem wprost z przepisów Konstytucji i Konwencji obowiązkiem sądów powszechnych oraz Sądu Najwyższego jest zmierzać, w ramach swych kompetencji, do wyeliminowania z obrotu prawnego konkretnego stanu faktycznego, zakwalifikowanego przez ETPC jako naruszenie praw podmiotowych lub zamierzać do przywrócenia stanu sprzed naruszenia tak dalece, jak to możliwe. W obowiązującym stanie prawnym, w procesie cywilnym, służy temu m.in. art. 401 k.p.c. i n. (zob. wyżej pkt 1.2 tej części uzasadnienia).

5.4. Odnosząc powyższe do niniejszej sprawy Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wynikające z art. 401 pkt 1 k.p.c. prawo do wznowienia postępowania cywilnego z powodu nieważności postępowania cywilnego, wynikającej z naruszenia praw podmiotowych zagwarantowanych w Konwencji, które zostało stwierdzone prawomocnym wyrokiem ETPC, stanowi realizację art. 9 Konstytucji, w zakresie w jakim przepis ten nakłada na sądy powszechne i Sąd Najwyższy obowiązek wykonania wyroku ETPC (art. 46 ust. 1 w związku z art. 6 ust. 1 Konwencji). Omawiana podstawa wznowienia postępowania cywilnego, choć niewyodrębniona redakcyjnie w przepisach procedury cywilnej, różni się więc od pozostałych podstaw wymienionych w przepisach procedury cywilnej swą konstytucyjną i konwencyjną genezą. W konsekwencji, w obowiązującym stanie prawnym w ramach ustawowych podstaw wznowienia obok wznowienia stanowiącego realizację konstytucyjnego prawa podmiotowego wynikającego z art. 190 ust. 4 Konstytucji oraz wznowienia technicznego, jako nadzwyczajnego środka zaskarżenia, Trybunał Konstytucyjny wyróżnia wznowienie służące realizacji art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji. Implikuje to swoistość ujęcia problemu konstytucyjnego, tak jak w sentencji wyroku.

6. Ocena zgodności z art. 77 ust. 2 w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji

6.1. Trybunał dokonał kolejno oceny przydatności, niezbędności oraz proporcjonalności w wąskim znaczeniu art. 408 k.p.c. w zakresie wskazanym w sentencji niniejszego wyroku, jako ograniczenia konstytucyjnego prawa do sądu, w zakresie wymogu sprawiedliwie ukształtowanych procedur wnoszenia środków zaskarżenia.

6.2. Zgodnie z wymogiem przydatności prawodawca może ustanowić jedynie takie ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności, które są uzasadnione racjonalną potrzebą ingerencji w danym stanie prawnym i faktycznym oraz służą bezpośrednio realizacji konstytucyjnie uzasadnionego celu. Cel ten musi realizować zasady konstytucyjne (cyt. wyrok o sygn. P 56/11).

Trybunał Konstytucyjny uwzględnił, że celem art. 408 k.p.c. jest zapewnienie stabilności prawomocnych orzeczeń sądowych. Nieobowiązywanie zaskarżonego przepisu skutkowałoby powstaniem stanu niepewności i nieograniczoną w czasie możliwością podważania prawomocnego orzeczenia, a w konsekwencji prowadziłyby do nieprzewidywalnych – z uwagi na dynamikę stosunków cywilnoprawnych – skutków materialnych i procesowych. Jak podkreśla się w orzecznictwie SN: „Motywem wprowadzenia tego terminu jest konieczność ochrony prawomocnych orzeczeń co do istoty sprawy od dalszego zaskarżenia i stwierdzony doświadczalnie fakt, że po upływie tak długiego czasu stosunki z reguły zmieniają się tak dalece, że trudno spodziewać się praktycznego skutku wznowienia” (uchwała SN z 18 lipca 1968 r., sygn. akt III CZP 59/68, OSNC nr 7-8/1969, poz. 124). Wprowadzenie pięcioletniego terminu odpowiada istocie skargi jako nadzwyczajnego środka zaskarżenia orzeczeń prawomocnych. Nieograniczona w czasie możliwość wznowienia postępowania cywilnego, z wyjątkiem wypadku, gdy strona była pozbawiona możliwości działania lub nie była należycie reprezentowana, mogłoby doprowadzić do podważenia gwarancyjnej funkcji prawomocności orzeczeń sądowych. Celem art. 408 k.p.c. jest „ustanowienie bezwzględnej granicy czasowej, po upływie której skarga o wznowienie nie może być wniesiona” (postanowienie SN z 13 lutego 2015 r., sygn. akt II CZ 98/14, Lex nr 1648703).

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego art. 408 k.p.c. znajduje aksjologiczne uzasadnienie w zasadzie zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa (art. 2 Konstytucji). Zaskarżony przepis realizuje wartość, jaką jest stabilność prawomocnych orzeczeń sądowych, która z kolei służy osiągnięciu innych wartości konstytucyjnych, w tym m.in. pewności w procesie sądowego stosowania prawa. Prawomocne rozstrzygnięcie, które nie może zostać zmienione w następstwie złożenia skargi o wznowienie postępowania, umożliwia stronom zakończonemu postępowaniu ułożenie swych spraw według własnych preferencji oraz przyjęcie odpowiedzialności za swoje decyzje. W tym zaś kontekście należało przypomnieć, że wywodzona z zasady demokratycznego państwa prawnego zasada zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa „opiera się na pewności prawa, a więc takim zespole cech przysługujących prawu, które zapewniają jednostce bezpieczeństwo prawne; umożliwiają jej decydowanie o swoim postępowaniu w oparciu o pełną znajomość przesłanek działania organów państwowych oraz konsekwencji prawnych, jakie jej działania mogą pociągnąć za sobą. Jednostka winna mieć możliwość określenia zarówno konsekwencji poszczególnych zachowań i zdarzeń na gruncie obowiązującego w danym momencie stanu prawnego jak też oczekiwać, że prawodawca nie zmieni ich w sposób arbitralny” (wyrok z 14 czerwca 2000 r., sygn. P 3/00, OTK ZU nr 5/2000, poz. 138). Zasada zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa adresowana jest do organów zarówno stanowiących, jak i stosujących prawo (por. wyroki z: 27 listopada 1997 r., sygn. U 11/97, OTK ZU nr 5-6/1997, poz. 67; 25 kwietnia 2001 r., sygn. K 13/01, OTK ZU nr 4/2001, poz. 81). Aktualny pozostaje pogląd, że „implikacją konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawnego, wyrażonej w art. 2 konstytucji, jest poszanowanie wartości takich, jak pewność prawa i zaufanie obywateli do państwa, a tym samym poszanowanie trwałości prawomocnych wyroków sądowych i ostatecznych decyzji administracyjnych orzekających o prawach stron” (wyrok z 8 maja 2000 r., sygn. SK 22/99, OTK ZU nr 4/2000, poz. 107).

Oceniając przydatność zaskarżonego przepisu, nie sposób nie dostrzec stabilnej tendencji legislacyjnej w zakresie ograniczenia skargi o wznowienie postępowania pięcioletnim terminem. Pomimo zmieniających się warunków społecznych oraz kolejnych zmian prawodawczych w obszarze prawa procesowego, art. 408 k.p.c. obowiązuje w niezmiennym brzmieniu od 1965 r. Obowiązujący wcześniej art. 449 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 29 dnia listopada 1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 1932 r., Nr 112, poz. 934, ze zm.) również przewidywał, że „[p]o upływie lat pięciu od uprawomocnienia się wyroku nie można żądać wznowienia z wyjątkiem przypadku, jeżeli strona pozbawiona była możliwości działania lub nie była należycie zastąpiona”. *Ratio legis* i uzasadnienie, które przyświecały prawodawcy przy wprowadzeniu przedmiotowo istotnego terminu, nie utraciły swojego znaczenia i nie zostały zmodyfikowane w późniejszym okresie.

Podsumowując tę część rozważań, należało stwierdzić, że pięcioletni termin prekluzyjny jest rozwiązaniem przydatnym w świetle zakładanych przez prawodawcę celów. Wartością konstytucyjną uzasadniającą przydatność ograniczenia terminem prekluzyjnym skargi o wznowienie postępowania jest ochrona prawomocności orzeczeń sądowych. Należało jednak przypomnieć, że powoływanie się na konkretną wartość konstytucyjną uzasadniającą przydatność ograniczenia praw i wolności nie rozstrzyga o konstytucyjności zaskarżonej regulacji. Przydatność ograniczeń nie przekłada się bowiem automatycznie na ich niezbędność w demokratycznym państwie prawnym. Ciężar analizy przesunął się na kolejne przesłanki testu dozwolonych konstytucyjnie ograniczeń praw i wolności.

6.3. Prawodawca może ustanowić jedynie takie ograniczenia konstytucyjnych praw i wolności, które są niezbędne w demokratycznym państwie prawa dla ochrony bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, ochrony zdrowia i moralności publicznej albo ochrony praw i wolności, której to ochrony nie da się *in concreto* osiągnąć bez wprowadzenia ograniczeń praw i wolności (zob. wyrok o sygn. P 56/11).

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że przedmiotowo istotny termin prekluzyjny jest niezbędny do ochrony majątkowych i niemajątkowych praw stron, które związane są prawomocnym orzeczeniem sądu cywilnego. Niezbędność ta ujawnia się w szczególności w sytuacji, w której prawomocny wyrok sądu cywilnego ustala istnienie lub nieistnienie prawa lub stosunku prawnego albo kształtuje prawo lub stosunek prawny. Ustawowe określenie dnia, od którego naruszenie wymogów procesowych traci swą doniosłość, a deklaratoryjne lub konstytutywne rozstrzygnięcie sądu cywilnego nie może zostać zmienione w następstwie skargi o wznowienie postępowania, tworzy stabilną perspektywę realizacji praw podmiotowych. Jest ono również niezbędne ze względu na ochronę praw nabytych w następstwie konstytutywnego wyroku sądu cywilnego przez stronę niebędącą adresatem rozstrzygnięcia ETPC.

Ograniczenie skargi o wznowienie terminem prekluzyjnym jest również niezbędne do ochrony konstytucyjnego prawa do sądu stron postępowania cywilnego. Jednym z elementów prawa, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji jest „prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia, a więc rozstrzygnięcia, które w sposób definitywny rozstrzygnie określoną sprawę, będzie podlegać wykonaniu i poza wyjątkowymi sytuacjami nie będzie mogło zostać zmienione” (wyrok z 1 kwietnia 2008 r., sygn. SK 77/06, OTK ZU nr 3/A/2008, poz. 39). Trybunał nie wyklucza, że „prawomocne orzeczenie sądowe wydane w dwuinstancyjnym postępowaniu sądowym po wyczerpaniu dostępnych środków zaskarżenia będzie niezgodne z prawem” (cyt. wyrok o sygn. SK 77/06), niemniej jednak nie oznacza to możliwości nieograniczonego w czasie

kwestionowania prawomocnego orzeczenia przy pomocy nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Konstytucyjne prawo do sądu gwarantuje stronom postępowania możliwość działania w zaufaniu do prawomocności orzeczenia sądowego i kształtowania przez nie sytuacji prawnej na podstawie tego orzeczenia (por. wyroki o sygn. SK 7/06 oraz SK 2/09). Stabilność prawomocnych orzeczeń sądów cywilnych stanowi wartość konstytucyjną podlegającą ochronie również na gruncie art. 45 ust. 1 Konstytucji (por. wyrok z 19 lutego 2003 r., sygn. P 11/02, OTK ZU nr 2/A/2003, poz. 12). Niezależnie bowiem od tego, jakie uchybienia towarzyszyły wydaniu prawomocnego orzeczenia w sprawie cywilnej albo jakie uchybienia cechują samo orzeczenie, Trybunał przyjmuje, że po upływie racjonalnie określonego czasu prawomocne orzeczenie powinno stać się niewzruszalne, a ewentualne wady orzekania lub orzeczenia powinny być oceniane w kontekście odpowiedzialności odszkodowawczej władzy publicznej za niezgodne z prawem orzeczenia sądowe (art. 77 ust. 1 Konstytucji).

Zaskarżony przepis, ograniczając terminem prekluzyjnym prawo jednej ze stron postępowania cywilnego (tj. osoby, o której naruszeniu praw wynikających z Konwencji orzekł ostatecznie ETPC) do wolnego od wad procesowych rozstrzygnięcia, jest niezbędny do ochrony prawa innej strony tegoż postępowania do prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy (tj. prawa osoby niebędącej uczestnikiem postępowania przed ETPC, której sytuację prawną kształtuje orzeczenie wydane z naruszeniem praw wynikających z Konwencji).

Ograniczenie skargi o wznowienie terminem prekluzyjnym jest również niezbędne do ochrony praw osób innych niż strony zakończonego postępowania cywilnego, których sytuację prawną kształtuje lub współkształtuje prawomocny wyrok sądu cywilnego. Z mocy szczegółowych przepisów prawa lub ze względu na naturę konkretnego stosunku prawnego prawomocne orzeczenie sądu cywilnego obejmuje swymi skutkami nie tylko strony procesowe *sensu stricto*, lecz także osoby trzecie. Ograniczenie w czasie skargi o wznowienie postępowania i związana z tym ochrona prawomocności wyroku sądu cywilnego są zatem doniosłe dla tych osób.

Trybunał Konstytucyjny stwierdził zarazem, że na gruncie procedury inicjowanej skargą o wznowienie postępowania, ochrony wymienionych praw osób trzecich (tj. innych niż adresat wyroku ETPC) nie można osiągnąć z zastosowaniem mniej dolegliwych ograniczeń niż wynikające z zaskarżonego przepisu albo bez ich wprowadzania.

Podsumowując tę część rozważań, należało stwierdzić, że prawo do wznowienia postępowania cywilnego z powodu jego nieważności wynikającej z naruszenia praw podmiotowych zagwarantowanych w Konwencji, które to naruszenie zostało stwierdzone prawomocnym wyrokiem ETPC, nie może pozostać nieograniczone w czasie w z uwagi na konstytucyjny nakaz ochrony praw nabytych, praw majątkowych i niemajątkowych oraz prawa do sądu. Podobnie jak w wypadku wymogu przydatności, niezbędność ograniczenia nie jest wystarczająca do orzeczenia o hierarchicznej zgodności norm. Ciężar rozstrzygnięcia przesunął się na wymóg proporcjonalności *sensu stricto*.

6.4. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że ustanowienie pięcioletniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania z powodu nieważności wynikającej z naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji, które stwierdzono prawomocnym wyrokiem ETPC, jest rozwiązaniem nieproporcjonalnym *sensu stricto*.

6.4.1. Przedmiotowo istotny termin pięcioletni ma charakter prekluzyjnego terminu prawa procesowego, który nie jest przywracalny (K. Weitz, *Skarga o wznowienie...*, s. 1251 i powołana tam literatura). Nie znajdują do niego zastosowania przepisy prawa cywilnego materialnego o przerwaniu albo zawieszeniu biegu terminu (postanowienie SN z 22 kwietnia 2010 r., sygn. akt II CZ 29/10, Lex nr 1360232). Skorzystanie zaś ze skargi o wznowienie postępowania przez adresata wyroku ETPC

uzależnione jest w istocie od długości trwania postępowania przed organem międzynarodowym, na które skarżący nie ma wszakże wpływu.

6.4.2. Oceniając proporcjonalność *sensu stricto* zaskarżonego przepisu, Trybunał Konstytucyjny uwzględnił, że w świetle obowiązujących przepisów nie każda skarga o wznowienie postępowania cywilnego służąca wykonaniu wyroku ETPC jest ograniczona terminem, o którym mowa w art. 408 k.p.c. Konsekwencją zróżnicowania doniosłości aksjologicznej podstaw wznowienia (art. 401, art. 401¹, art. 403 k.p.c.) i związanego z tym podziału skarg na ograniczone i nieograniczone pięcioletnim terminem prekluzyjnym (art. 408 *in fine* k.p.c.) jest zróżnicowanie statusu procesowego skarżących, których prawa wynikające z Konwencji zostały naruszone w postępowaniu cywilnym. Niezależnie bowiem od wprowadzonego przez ustawodawcę zróżnicowania podstaw wznowienia na restytucyjne i podstawy nieważności, skarga o wznowienie postępowania służyć ma również efektywnej realizacji art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji, jeżeli taka potrzeba wynika z ostatecznego orzeczenia ETPC, a stwierdzone w nim naruszenie można powiązać merytorycznie z działaniem lub zaniechaniem sądu cywilnego.

Prawo do wznowienia postępowania cywilnego przez stronę, która uzyskała korzystne dla siebie ostateczne orzeczenie ETPC, jest ograniczone pięcioletnim terminem w wypadku oparcia skargi o wznowienie na podstawie nieważności, o której mowa w art. 401 pkt 1 k.p.c.

Podobne ograniczenie nie zachodzi natomiast, gdy ETPC orzekł ostatecznie o naruszeniu praw wynikających z Konwencji, które może zostać procesowo zakwalifikowane jako pozbawienie możliwości działania lub brak należytej reprezentacji. Z uwagi na brzmienie art. 408 *in fine* k.p.c. skarga o wznowienie przysługuje wówczas, jeżeli skarżący dotrzyma trzymiesięcznego terminu wynikającego z art. 407 § 1 k.p.c. Biorąc zaś pod uwagę, że naruszenie praw wynikających z Konwencji może zostać zakwalifikowane jako inna niż art. 401 pkt 1 k.p.c. podstawa wznowienia, a w szczególności ta, która polega na pozbawieniu możliwości działania lub braku należytej reprezentacji (zob. K. Weitz, *Skarga o wznowienie...*, s. 1397 i powołana tam literatura), należało stwierdzić, że służąca wykonaniu wyroku ETPC skarga o wznowienie postępowania cywilnego z powodu nieważności, o której mowa w art. 401 pkt 2 zdanie pierwsze *in principio* k.p.c., również nie jest ograniczona pięcioletnim terminem prekluzyjnym.

W doktrynie podnosi się, że terminu z art. 408 k.p.c. nie stosuje się również w wypadku, w którym podstawę wznowienia postępowania miałby stanowić brak zdolności sądowej lub procesowej (K. Weitz, *Skarga o wznowienie...*, s. 1252). Nie sposób zaś abstrakcyjnie wykluczyć, że przyczyną stwierdzonego przez ETPC naruszenia art. 6 ust. 1 Konwencji będzie pozbawienie skarżącego zdolności sądowej lub zdolności procesowej. Wówczas ewentualna skarga o wznowienie postępowania w celu wykonania wyroku ETPC również nie byłaby ograniczona pięcioletnim terminem prekluzyjnym.

Uwzględniając konstytucyjną i konwencyjną doniosłość skargi o wznowienie postępowania cywilnego jako jednego z możliwych, a niekiedy koniecznych, środków służących efektywnemu wykonaniu wyroku ETPC zgodnie z art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji, Trybunał Konstytucyjny nie znalazł podstaw do opisanego powyżej różnicowania statusu skarżących wnoszących skargi z powodu nieważności postępowania cywilnego wynikającej z naruszenia praw wynikających z Konwencji. Nadmierny ciężar stanowi ograniczenie pięcioletnim terminem prekluzyjnym jedynie tych skarżących, którzy – tak jak skarżąca w niniejszej sprawie – występując ze skargą o wznowienie w celu wykonania wyroku ETPC, oparli ją na podstawie nieważności, o której mowa w art. 401 pkt 1 k.p.c. Takie ograniczenie nie ma uzasadnienia ani na tle art. 45 ust. 1 Konstytucji, ani na tle art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji. Prowadzi

ono ponadto do nieuzasadnionego konstytucyjnie zróżnicowanego traktowania podmiotów podobnych, którymi są wnoszący skargę o wznowienie postępowania z powodu nieważności, której przyczyna stanowiła zarazem istotny element ostatecznego orzeczenie ETPC.

6.4.3. Oceniając proporcjonalność *sensu stricto* zaskarżonego przepisu, Trybunał Konstytucyjny uwzględnił, że wznowienie postępowania cywilnego stanowi konkurencyjny względem odpowiedzialności odszkodowawczej za niezgodne z prawem orzeczenie sądu cywilnego środek wykonania wyroku ETPC.

W tym kontekście należało zaś przypomnieć, że jeżeli szkoda została wyrządzona przez wydanie prawomocnego orzeczenia sądu cywilnego, jej naprawienia można żądać po stwierdzeniu we właściwym postępowaniu jego niezgodności z prawem, chyba że przepisy odrębne stanowią inaczej (art. 417¹ § 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r., Dz. U. z 2014, poz. 121, dalej: k.c.). Przeprowadzenie odrębnego postępowania, przewidzianego w art. 424¹ i n. k.p.c., w celu uzyskania prejudykatu o niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, stanowi niezbędny etap umożliwiający dochodzenie odszkodowania od Skarbu Państwa, m.in. w odniesieniu do prawomocnych wyroków sądów cywilnych (postanowienie SN z 25 stycznia 2012 r., sygn. akt V CNP 42/11, Lex nr 1215459).

Postępowanie przed ETPC zakończone ostatecznym wyrokiem o naruszeniu art. 6 ust. 1 Konwencji może stanowić właściwe postępowanie w rozumieniu art. 417¹ § 2 k.c. Nie w każdym jednak wypadku wyrok ETPC będzie mógł zostać uznany za prejudykat przesądzający o niezgodności z prawem orzeczenia sądu cywilnego, które zostało wydane z naruszeniem przepisów k.p.c. oraz art. 6 ust. 1 Konwencji. Nie w każdym wypadku wyrok ETPC będzie zatem otwierał drogę odszkodowawczą. Należało jednakże zauważyć, że roszczenie o naprawienie szkody (innej niż szkoda na osobie) wyrządzonej niezgodnym z prawem orzeczeniem sądu cywilnego, które zostało wydane z naruszeniem przepisów k.p.c. oraz art. 6 ust. 1 Konwencji, ulegnie przedawnieniu z upływem trzech lat od dnia, w którym poszkodowany dowiedział się o szkodzie i o osobie obowiązanej do jej naprawienia. Termin przedawnienia roszczenia odszkodowawczego nie może być dłuższy niż dziesięć lat od dnia, w którym nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę (art. 442¹ k.c.).

W tak ukształtowanym stanie prawnym możliwe są sytuacje, w których wyrok ETPC nie będzie mógł zostać efektywnie wykonany w procesie sądowego stosowania prawa ani w procedurze skargi o wznowienie postępowania, ani w procedurze odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa. Uwzględniając poglądy wyrażone w wyroku z 1 września 2006 r. (sygn. SK 14/05, OTK ZU nr 8/A/2006, poz. 97) oraz zróżnicowanie w zakresie biegu terminów przedawnienia roszczeń odszkodowawczych, Trybunał stwierdził, że nadmiernym obciążeniem dla adresata wyroku ETPC jest pięcioletni termin na wniesienie skargi o wznowienie postępowania.

6.4.4. Trybunał Konstytucyjny uwzględnił ponadto, że w państwach członkowskich Rady Europy o zbliżonej aksjologicznie do polskiej regulacji procesu cywilnego, wprowadzając odrębną podstawę wznowienia postępowania cywilnego, gdy taka potrzeba wynika z ostatecznego wyroku ETPC, przewidziano również odrębną regulację terminu na wniesienie skargi o wznowienie (por. m.in. niemieckie i szwajcarskie przepisy procedury cywilnej). Przyjmuje się bowiem, że pięcioletniego terminu na wniesienie skargi nie stosuje się w wypadku oparcia jej na tej podstawie, że ETPC orzekł o naruszeniu przepisów konwencji lub jej protokołów, a wyrok sądu cywilnego był oparty na tym naruszeniu. W innych ustawodawstwach europejskich przewiduje się natomiast dziesięcioletni termin na wzruszenie prawomocnego orzeczenia sądu cywilnego również w związku z ostatecznym orzeczeniem ETPC o naruszeniu praw strony postępowania cywilnego. Niewyodrębnienie redakcyjne wznowienia postępowania cywilnego po wyroku ETPC przez polskiego prawodawcę nie podważa trafności argumentu porównawczego,

skoro z art. 9 Konstytucji w związku z art. 46 ust. 1 Konwencji może *in casu* wynikać obowiązek efektywnego wykonania wyroku ETPC w procedurze inicjowanej skargą o wznowienie postępowania cywilnego (zob. wyżej pkt 5 tej części uzasadnienia).

6.5. W warunkach niniejszej sprawy o niekonstytucyjności przesądziło naruszenie wymogu proporcjonalności *sensu stricto* ograniczenia konstytucyjnego prawa podmiotowego. Niniejszy wyrok nie podważa przydatności i niezbędności pięcioletniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania cywilnego. Trybunał Konstytucyjny stwierdził jedynie, że w wypadku, o którym mowa w sentencji niniejszego wyroku, pięcioletni ustawowy termin prekluzyjny stanowi rozwiązanie nadmiernie obciążające adresata wyroku ETPC.

Stanowisko Trybunału nie stoi na przeszkodzie wprowadzeniu przez prawodawcę innego mechanizmu ograniczenia w czasie skargi o wznowienie postępowania cywilnego wnoszonej z powodu wskazanego w sentencji niniejszego wyroku. Trudno byłoby bowiem opowiedzieć się za dopuszczalnością wznowiania postępowań sądowych po upływie kilkudziesięciu lat od ich zakończenia, gdyż prowadziłoby to do radykalnego podważenia wartości, jakimi są stabilność sytuacji prawnej podmiotów prawa czy stabilność prawomocnych orzeczeń. W opinii Trybunału Konstytucyjnego, zadanie ustawodawcy może polegać w tym wypadku na ustaleniu odpowiedniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania cywilnego albo innego mechanizmu jego liczenia, tak aby nie kolidował on z innymi zasadami i wartościami wskazywanymi przez Konstytucję.

Niniejszy wyrok nie odnosi się natomiast w żadnej mierze do oceny przydatności, niezbędności i proporcjonalności pięcioletniego terminu wniesienia skargi o wznowienie postępowania cywilnego z innego powodu niż wskazany w sentencji.

7. Skutki wyroku

7.1. Z mocy art. 190 ust. 3 Konstytucji niniejszy wyrok, jak każdy wyrok o hierarchicznej niezgodności norm, wywołuje skutek w postaci utraty mocy obowiązującej normy wskazanej w jego sentencji. Zakresowa formuła sentencji służy jedynie precyzyjnemu oznaczeniu normy, która traci moc obowiązującą (tj. ograniczenia pięcioletnim terminem prekluzyjnym prawa do wznowienia postępowania cywilnego z powodu nieważności postępowania cywilnego, której powodem było naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji stwierdzone prawomocnym wyrokiem ETPC).

Trybunał Konstytucyjny określił inny termin utraty mocy obowiązującej aktu normatywnego. Rozstrzygnięcie w tym zakresie ma na celu ograniczoną w czasie minimalizację negatywnych systemowo następstw stwierdzenia niekonstytucyjności, przez ochronę zasad konstytucyjnych, które w warunkach niniejszej sprawy są przedkładane ponad hierarchiczną zgodność systemu prawnego. Skorzystanie przez TK z kompetencji, o której mowa w art. 190 ust. 3 zdanie pierwsze *in fine* Konstytucji, oznacza, że utrata mocy obowiązującej normy wywodzonej z art. 408 k.p.c. została przesunięta w czasie o 18 miesięcy.

7.2. W okresie między ogłoszeniem niniejszego wyroku a utratą mocy obowiązującej przez normę oznaczoną w jego sentencji, sądy powszechne zobowiązane są stosować art. 408 k.p.c. Normy wywodzone z zaskarżonego przepisu wyznaczają powinności swym adresatom do momentu upływu terminu wskazanego w sentencji niniejszego wyroku.

7.3. W okresie między ogłoszeniem niniejszego wyroku a utratą mocy

obowiązującej przez normę oznaczoną w jego sentencji, prawodawca zobowiązany jest dokonać zmiany prawa, aby zapewnić realizację wskazanych w niniejszym wyroku zasad konstytucyjnych. W szczególności prawodawca powinien wprowadzić odrębne od uregulowanego w art. 408 k.p.c. ograniczenie terminem skargi o wznowienia postępowania cywilnego z powodu nieważności postępowania cywilnego, której powodem było naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji stwierdzone ostatecznym wyrokiem ETPC.

Bezczynny prawodawczo upływ terminu wynikającego z sentencji niniejszego wyroku będzie oznaczać, że uznana za niekonstytucyjną norma prawna utraci moc obowiązującą, co z kolei może doprowadzić do wystąpienia prawem określonych pośrednich skutków stwierdzenia hierarchicznej niezgodności norm (m.in. art. 190 ust. 4 i art. 77 ust. 1 Konstytucji). W wypadku braku reakcji prawodawcy w terminie 18 miesięcy, skargi o wznowienia postępowania cywilnego oparte na podstawie wskazanej w sentencji niniejszego wyroku nie będą ograniczone pięcioletnim terminem, o którym mowa w art. 408 k.p.c.

Zadaniem prawodawcy jest zatem takie wyważenie zasady ochrony praw nabytych oraz zasady sprawiedliwości proceduralnej i zasady związania prawem międzynarodowym, a także prawa do sądu oraz uwzględnienie wartości, jaką jest prawomocność orzeczeń sądowych, aby z jednej strony zagwarantować adresatom wyroków ETPC prawo do wznowienia postępowania cywilnego w rozsądnym i realnym terminie, a z drugiej strony zabezpieczyć stabilność stosunków cywilnoprawnych, ukształtowanych na podstawie prawomocnych orzeczeń sądów cywilnych.

7.4. Ewentualne niewykonanie niniejszego wyroku przez prawodawcę nie stoi na przeszkodzie dalszej kontroli konstytucyjności odpowiednich przepisów procedury cywilnej, w zakresie w jakim powinny one odpowiadać wymaganiom Konstytucji i pozostawać w zgodzie z zobowiązaniami międzynarodowymi wynikającymi z Konwencji.

Z powyższych względów Trybunał Konstytucyjny orzekł jak w sentencji.